

ПРАВОВА ПРИРОДА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У КОНТЕКСТІ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

LEGAL NATURE OF INTELLECTUAL PROPERTY IN THE CONTEXT OF CIVIL LEGAL RELATIONS

Киричук А.С.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри права*

*Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету*

Слободиська О.А.,

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри права*

*Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету*

Проаналізовано правові норми Цивільного кодексу та інших актів законодавства України, що регулюють відносини з приводу здійснення особистих немайнових і майнових прав інтелектуальної власності на винаходи. Прیدілено увагу розмежування понять «право власності» і «право інтелектуальної власності» в законодавстві. Охарактеризовано об'єкти та суб'єкти права інтелектуальної власності.

Ключові слова: право інтелектуальної власності, цивільні правовідносини, правове регулювання права інтелектуальної власності, об'єкти права інтелектуальної власності.

Проанализированы правовые нормы Гражданского кодекса и других актов законодательства Украины, регулирующих отношения по поводу осуществления личных неимущественных и имущественных прав интеллектуальной собственности на изобретения. Уделено внимание разграничению понятий «право собственности» и «право интеллектуальной собственности» в законодательстве. Дана характеристика объектам и субъектам права интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: право интеллектуальной собственности, гражданские правоотношения, правовое регулирование права интеллектуальной собственности, объекты права интеллектуальной собственности.

The legal norms of the Civil Code and other acts of the Ukrainian legislation regulating relations concerning the realization of personal non-proprietary and proprietary intellectual property rights for inventions analyzed. The attention paid to the delimitation of the concepts of "ownership" and "intellectual property right" in the legislation, the objects and subjects of intellectual property rights characterized.

Key words: intellectual property right, civil legal relations, legal regulation of intellectual property rights, objects of intellectual property rights.

Постановка проблеми. Удосконалення захисту прав інтелектуальної власності для України є пріоритетним завданням на шляху інтеграції у європейське співтовариство та відбудови громадянського суспільства. Від ефективності захисту прав інтелектуальної власності залежить не лише інтелектуальний потенціал і рейтинги привабливості України, але й її міжнародний авторитет, зменшення правопорушень тощо.

Право інтелектуальної власності в Україні є інститутом цивільного права. У Цивільному кодексі України (далі – ЦКУ) норми щодо регулювання права інтелектуальної власності містяться у Книзі четвертій та розміщені після розділу, присвяченого праву власності. Це дає підстави як для застосування загальних положень про право власності до регулювання правовідносин щодо результатів інтелектуальної діяльності, так і для існування особливого формату правового регулювання щодо інтелектуальної власності.

Стан опрацювання. В Україні дослідженням природи прав інтелектуальної власності займалися багато науковців, серед яких слід виділити таких, як: О.В. Андрієнко, В. Брижко, В.Й. Бочелюк, В.І. Варивода, О.Ф. Дорошенко, В.О. Жаров, Ю.М. Капіца, І.Ф. Коваль, С.Й. Литвин, Н.М. Мироненко, А.С. Нерсисян, О.П. Орлюк, О.О. Підпригора, О.А. Підпригора, М.Ю. Потоцький, О.В. Ришкова, І.С. Степанов, О.О. Тверезенко, А.В. Ткач, Р.П. Томма, Г.Г. Харченко, І.П. Хвищук, Р.Б. Шишка, А.С. Штефан, О.О. Штефан, Н. Яркіна та ін.

Інтелектуальна діяльність є продуктом людського суспільства. Винахід, географічне відкриття, торгова марка чи літературний твір є втіленням людської ідеї у конкретному об'єкті. Розповсюдження та використання цих ідей сприяє розвитку усього суспільства, але породжує пробле-

му визнання й охорони майнових та особистих немайнових прав творця / автора цього об'єкта.

Мета статті – визначення особливостей правового регулювання та реалізації права інтелектуальної власності в контексті цивільно-правових відносин.

Виклад основного матеріалу. Будь-який результат інтелектуальної, творчої діяльності є власністю творця, який його створив. Немає значення, чи цей результат визнано об'єктом права інтелектуальної власності. Але не всі результати інтелектуальної, творчої діяльності визнаються об'єктами правової охорони. За чинним законодавством України про інтелектуальну власність, якщо той чи інший результат творчості не дістав правової охорони (правова охорона припинилася), то він не є об'єктом правової охорони. Але наявність об'єкта зумовлює наявність його власника.

Помітної різниці між правом власності на речі (матеріальні об'єкти) та інтелектуальною власністю на результати інтелектуальної, творчої діяльності немає. Однак чинні закони України про промислову власність проголосили право власності на результати науково-технічної творчості, які відповідають вимогам закону. ЦК України уточнив, що це не просто право власності, а право інтелектуальної власності.

Варто визнати, що різниця у змісті між правом власності і правом інтелектуальної власності все ж таки є. Об'єктами права власності є матеріальні речі [5, с. 5]. Об'єктами права інтелектуальної власності є результат інтелектуальної, творчої діяльності, нематеріальний об'єкт [7, с. 46].

Якщо закони України про інтелектуальну власність проголошували право власності на об'єкти промислової власності, то ЦК України уточнив це поняття, назвав-

ши його «право інтелектуальної власності». ЦК України відмежував об'єкти права інтелектуальної власності від об'єктів права власності. Так, ч. 3 ст. 1112 ЦК України визначає, що оригінал твору образотворчого мистецтва, створеного за замовленням, переходить у власність замовника. Майнові права інтелектуальної власності на цей твір залишаються за його автором, якщо інше не встановлено договором [10, с. 650].

Існує істотна відмінність у строках правової охорони права власності та права інтелектуальної власності. Право власності на речі (майно) не обмежене будь-яким строком, воно охороняється, поки існує право власності на цю річ [9, с. 44]. Право інтелектуальної власності на той чи інший об'єкт охороняється протягом встановленого законом строку, наприклад, право інтелектуальної власності на винахід охороняється протягом двадцяти років від дати подання заявки (ч. 4 ст. 6 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», ст. 465 ЦК України).

Помітна різниця й у способах захисту права власності на речі та права інтелектуальної власності. Якщо втрачено володіння річчю, його можна відновити шляхом застосування виндикаційного чи негаторного позову [5, с. 511–522]. Для захисту права інтелектуальної власності зазначені позови не можуть бути застосовані.

Простежуються деякі відмінності у способах набуття й оформлення права власності та права інтелектуальної власності. На об'єкти права інтелектуальної власності виникають ще й особисті немайнові права, яких не знає право власності.

Основна відмінність між правом власності та правом інтелектуальної власності, на яку вказує ЦК України, полягає у змісті права власності на речі та права інтелектуальної власності. Конституція України цієї відмінності не містить: власник має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. На цих засадах побудовані й закони про промислову власність України. Вони визнають право власності на результат науково-технічної творчості та надають власнику об'єкта (патенту на нього) право володіти, користуватися і розпоряджатися [4, с. 108].

Суб'єкт права промислової власності має право утримувати зазначений об'єкт у своєму володінні, а може вводити його в цивільний обіг дозволеними способами. Власник об'єкта права промислової власності може використовувати його на свій розсуд, тобто він має право вилучати з цього об'єкта шляхом використання його корисні якості будь-яким способом, прямо не забороненим законом. Власник патенту має право, надане йому Конституцією України, розпоряджатися належним йому об'єктом промислової власності також на свій розсуд, але в межах закону. Отже, за чинними законами України про інтелектуальну власність, помітної різниці у змісті права власності на речі та права інтелектуальної власності немає [3, с. 37].

Відмінність у змісті права власності на речі та права інтелектуальної власності визначив ЦК України. Ст. 317 ЦК України визначає право власності як право на володіння, користування і розпорядження своїм майном. Кодекс не визначає змісту понять «володіння», «користування» і «розпорядження». Зміст цих понять давно усталений, і їх тлумачення міститься в навчальній і спеціальній літературі [4, с. 297].

Право власності є правом особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від інших осіб (ст. 316 ЦК України). Право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом (ст. 418 ЦК України). Ч. 2 ст. 418 ЦК України проголошує, що право інтелектуальної власності становлять особлисті немайнові права та (або) майнові права інтелектуальної власності, зміст яких щодо певних об'єктів права

інтелектуальної власності визначається цим Кодексом та іншим законом [3, с. 33].

Ст. 424 ЦК України визначає майнові права інтелектуальної власності:

- право на використання об'єкта права інтелектуальної власності;
- виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності;
- виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, в т. ч. забороняти таке використання;
- інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Зміст майнових прав інтелектуальної власності повторюється щодо конкретних об'єктів права інтелектуальної власності (ст. 440, ст. 452, ст. 464, ст. 474, ст. 487, ст. 490, ст. 495 ЦК України) [10].

Проаналізуємо відмінність у змісті права власності й у змісті права інтелектуальної власності. ЦК України не згадує загально визнане право власника на володіння належним йому об'єктом права інтелектуальної власності. Воно визнане ст. 41 Конституції України. Це право існує реально, але немає визначеного правового механізму щодо володіння об'єктом права інтелектуальної власності [8, с. 238]. Однак автор, котрий написав певний твір і ще його не опублікував, володіє ним. Автор володіє твором і тоді, коли твір опублікований. Інші особи, які цей твір використовують, володіють ним від імені автора. Будь-який творець володіє своїм витвором доти, поки не передасть своє право на володіння іншій особі [2, с. 240].

ЦК України передбачає право на використання об'єкта права інтелектуальної власності, тобто право на вилучення з цього об'єкта його корисних якостей будь-яким способом, не забороненим законом. Способи використання об'єкта права інтелектуальної власності зумовлюються характером самого об'єкта, вони ґрунтовно розкриті у відповідних законах України про інтелектуальну власність. Способи використання різних об'єктів права інтелектуальної власності конкретного об'єкта відрізняються від способів використання інших об'єктів. Проте всі вони мають одну мету – вилучити корисні властивості з цього об'єкта, тобто простежується та сама мета, що й у права власності на речі.

Будь-яка особа набуває ту чи іншу річ з метою її використання для задоволення певних своїх потреб. Творець здебільшого створює той чи інший об'єкт права інтелектуальної власності для одержання певного доходу від його використання чи особисто, чи через інших осіб [1, с. 42].

Відмінність у термінах «користування» і «використання» [7, с. 46] у цьому контексті, на нашу думку, не суттєва. Ці терміни мають однакове значення – вилучення з об'єкта його корисних якостей. Аналіз цього поняття в різних законах України про інтелектуальну власність підтверджує такий висновок.

Аналіз норм ЦК України про користування річчю (майном) і норм про використання об'єкта права інтелектуальної власності не виявив принципових відмінностей між цими поняттями. У речовому праві й у праві інтелектуальної власності зазначені поняття означають одне і те ж.

Результат будь-якої інтелектуальної діяльності породжує право власності особи на нього. Ч. 1 ст. 36 ЦКУ визнає право особи-власника здійснювати будь-які законні дії щодо майна (речі), яка належить цій особі на праві власності. Таким чином, право власності має абсолютний характер, що не допускає втручання третіх осіб у здійснення власником права на свій розсуд володіти, користуватися та розпоряджатися належною йому річчю / майном (ст. 319 ЦКУ).

Подібним чином мало б врегульовуватися право творця об'єкта права інтелектуальної власності, однак специфіка інтелектуальної власності зумовила дещо інше визначення права власності в інтелектуальній діяльності.

Так, згідно зі ст. 418 ЦКУ, право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної діяльності, визначений цим Кодексом та іншим Законом.

На підставі аналізу вищевказаної статті випливає:

– правом інтелектуальної власності визнається лише результат діяльності суб'єкта (під результатом слід розуміти остаточний, кінцевий підсумок якого-небудь заняття, діяльності, розвитку і т. ін. [5, с. 489] або об'єкт (явище, предмет, на які спрямована певна діяльність, увага і т. ін. [6, с. 495]));

– цей результат або об'єкт має бути зумовлений інтелектуальною, творчою [7, с. 53] діяльністю суб'єкта. Тобто він має бути створений на основі діяльності, пройнятої елементами нового, вдосконалення, збагачення, розвитку. Співвідношення понять творчої та інтелектуальної діяльності зумовлює наступний пункт нашого аналізу;

– результати й об'єкти інтелектуальної та творчої діяльності визнаються об'єктами інтелектуальної власності, якщо вони відповідають вимогам, встановленим чинним законодавством, тобто є такими, що прямо визначені цивільним законодавством.

Цивільний кодекс України встановлює вичерпний перелік охоронюваних законом результатів та об'єктів права інтелектуальної власності. Вони поділені на дві основні групи:

- 1) твори науки, літератури, мистецтва, виконання, фонограми, відеограми та програми мовлення;
- 2) результати науково-технічної творчості й об'єкти промислової власності.

Першу групу становлять відносини, що охороняються авторським правом і суміжними правами, друга – охороняється правом промислової власності або патентним правом.

Цей підхід зумовив поділ права інтелектуальної власності як підгалузі цивільного права на два розділи:

- авторське право і суміжні права;
- право промислової власності.

Кожна група вказаних вище правовідносин регулюється як Цивільним кодексом України, так і окремими законами.

Змістом права інтелектуальної власності є майнові та немайнові права щодо об'єкта чи результату інтелектуальної діяльності. Вони визначаються ст. 423 і ст. 424 ЦКУ та спеціальними законами. З погляду права вони мають абсолютний характер. Це означає, що праву інтелектуальної власності протистоїть обов'язок інших не порушувати це право.

Порівняльний аналіз норм глави 3 ЦКУ «Захист цивільних прав та інтересів» і ст. 4341 «Наслідки порушення права інтелектуальної власності» дає підстави для висновку про однакове розуміння поняття «порушення» в контексті цивільного права (в т. ч. і права інтелектуальної власності).

Так, зміст ст. 431 ЦКУ, поряд із порушенням права інтелектуальної власності, визначає відповідальність і за невизнання цього права чи посягання на нього, що також встановлено нормами ч. 1 ст. 15 ЦКУ (право особи на захист свого цивільного права у разі його порушення, не-

визнання або оспорювання). Однак ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права» визначає окремі види порушень цих прав, серед яких деякі, зазвичай, порушеннями не визнаються.

Ст. 16 ЦКУ визначає такі способи судового захисту цивільних прав та інтересів:

- визнання права;
- визнання правочину недійсним;
- припинення дії, яка порушує право;
- відновлення становища, що існувало до порушення;
- примусове виконання обов'язку в натурі;
- зміна правовідношення;
- припинення правовідношення;
- відшкодування збитків та інші способи відшкодування шкоди;
- відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
- визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Водночас ст. 432 ЦКУ передбачено інші, порівняно з вищевказаними, способи захисту прав інтелектуальної власності у суді, а саме:

- застосування негайних заходів щодо запобігання порушенню права інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів;
- зупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорт чи експорт яких здійснюється з порушенням права інтелектуальної власності;
- вилучення з цивільного обороту товарів, виготовлених або введених у цивільний оборот із порушенням права інтелектуальної власності, та знищення таких товарів;
- вилучення з цивільного обороту матеріалів і знарядь, які використовувалися переважно для виготовлення товарів із порушенням права інтелектуальної власності, або вилучення та знищення таких матеріалів і знарядь;
- застосування разового грошового стягнення замість відшкодування збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності. Розмір стягнення визначається відповідно до закону з урахуванням вини особи та інших обставин, що мають істотне значення;
- огублікування в засобах масової інформації відомостей про порушення права інтелектуальної власності та зміст судового рішення щодо такого порушення.

Висновки. Отже, до відносин у сфері інтелектуальної власності застосовуються як загальні принципи права, закріплені Конституцією України (насамперед принцип верховенства права), так і загальні принципи цивільного права. Крім цього, на цивільні правовідносини у сфері інтелектуальної власності свою дію поширюють галузеві цивільно-правові принципи. Закріплення загальних цивільно-правових принципів у Цивільному кодексі України свідчить про підтвердження законодавцем природного права як «першоджерела» цивільного законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гумега О. Реалізація принципу захисту прав інтелектуальної власності в європейській практиці та її відбиття в національному законодавстві України. *Юридична Україна*. 2017. № 4. С. 41–48.
2. Кушинська Л.А. Трансформація правових та етичних поглядів у глобалізованому суспільстві. *Альманах права. Ціннісно-правові засади сучасних інтеграційних процесів в Україні*. 2015. Вип. 6. С. 240–245.
3. Орлюк О.П. Дотримання прав інтелектуальної власності як моральна основа соціального прогресу. *Альманах права. Право і прогрес: складові забезпечення в сучасних умовах*. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2016. Вип. 7. С. 33–37.
4. Підпригора О.О. Інтелектуальна власність. Харків, 1997. 192 с.
5. Право власності в Україні / за ред. О.В. Дзери і Н.С. Кузнецової. Київ, 2000. 816 с.
6. Право інтелектуальної власності / за ред. О.А. Підпригори і О.Д. Святоцького. Київ, 2004. 672 с.
7. Стефанчук Р.О. Перспективи розвитку права інтелектуальної власності на прикладі особистих немайнових прав. *Право України*. 2011. № 3. С. 45–59.
8. Тодька Ю.Н. Конституція України: проблеми теорії і практики. Харків, 2000. С. 108–119.
9. Цивільне право України. Кн. 1. Київ, 2004. С. 324.
10. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар: у 2 т. / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 1952 с.
11. Харитонов Е.О., Саниахметова Н.А. Гражданское право Украины. Харків, 2004. 297 с.